

KONCEPTUALNI PROBLEMI KRIMINALA BIJELIH KRAGNI

UDK: 343.35
Stručni članak

Ass. Mirza Buljubašić, MA

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
Univerziteta u Sarajevu

Sažetak

Iako je prošlo skoro 80 godina od kada je Edwin Sutherland skovao termin kriminal bijelih kragni u svom predsjedničkom obraćanju Američkom sociološkom udruženju, zainteresovanost naučnika za ovaj fenomen je ostala prisutna do danas. Međutim, kriminal bijelih kragni se veoma često posmatra sa dozom ravnodušnosti u javnosti i većinom je bio zanemaren u akademskim krugovima u Bosni i Hercegovini. Cilj ovog rada je da nadogradi Sutherlandove i uvide drugih relevantnih naučnika, baveći se raznim konceptualnim prijedlozima i definicijama o kriminala bijelih kragni: koja krivična djela konstituiraju i kako definisati kriminal bijelih kragni? Ovaj rukopis će nastojati da odgovori na navedena pitanja. U radu zaključujemo da ne postoji univerzalna definicija kriminala bijelih kragni, ali to su u svakome slučaju krivična djela, najčešće ekonomska, počinjena tokom ili protiv poslovanja.

Ključne riječi: kriminal bijelih kragni, koncept, definicija, problem, kriminologija, teorija

UVOD

Fenomen kriminala bijelih kragni je posljedica industrijalizacije i tehnološkog razvoja društva, jer je postepeno smanjenje potreba za fizičkim radom¹ povećalo potrebu za korporativnim,² odnosno uredskim aktivnostima.³

Konceptualizacija kriminala bijele kragne⁴ datira iz 1940. godine, kada je Edwin Sutherland u obraćanju Američkom sociološkom udruženju „skovao“ termin u nastojanju da objasni kako krivična djela ne čine samo pojedinci iz nižih, već i oni iz viših društvenih ešalona.⁵ Iako se smatra da je Sutherland pionir termina „bijelih kragni“ i prvi kriminolog koji je pisao o krivičnim djelima onih iz viših društvenih klasa, on je u suštini iskoristio kriminaloidni koncept kojeg je prvi upotrijebio E.A.

- 1 Sui generis karakteristika kriminala bijelih kragni se nalazi u pojedincima koji se bave uredskim poslovima (e.g. advokati, liječnici, upravnici), a koji se od plavih kragni (e.g. rudarstvo, proizvodnja odjeće), između ostaloga, razlikuju po tome što nose poslovna odijela sa kravatom i bijelim košuljama. Hu, X., Kaplan, S., i Dalal, R.S. „An examination of blue- versus white-collar workers' conceptualizations of job satisfaction facets”. *Journal of Vocational Behaviour* 76/2010, 317-325.
- 2 U kontekstu ovoga rada korporaciju definišemo kao pravni subjekt, osnovan od strane i u kojem su uposlena fizička lica, a koji ima normativno određene i uređene funkcije, prava i obaveze. To je sistem koji je na principima ekonomskih i društvenih funkcija i potreba institucionalno organiziran. S tim u vezi, korporativni kriminal predstavlja svako protivpravno djelovanje pravnih subjekata s ciljem sticanja tržišne prednosti, imovinske, političke i druge koristi.
- 3 Pod uredskim aktivnostima podrazumijevamo svako djelovanje pojedinca ili grupa u pravnim subjektima, koje se vrši u okviru komercijalnih (e.g. marketing menadžer), profesionalnih (e.g. advokat, liječnik) ili birokratskih poslova (e.g. tehnički sekretar). Za potrebe ovoga rada uredske aktivnosti, uredski poslovi i okupacione aktivnosti predstavljaju sinonime i koriste se naizmjenično. S tim u vezi, okupacioni kriminal predstavlja bilo koje protivpravno djelovanje pojedinca ili grupe unutar pravnih lica i/ili prilikom obavljanja određenih poslova.
- 4 U ovome radu naizmjenično se koriste pojmovi kriminal visokopozicioniranih i uglednih ličnosti i kriminal iz viših slojeva/klasa društva/ešalona, kriminal moćnih, kao sinonimi za kriminal bijelih kragni.
- 5 Sutherland, E.H. „White-collar criminality“. *American Sociological Reviews*, vol. 5/1940, 1-12.

Ross 1907. godine u djelu *Griješ i Društvo*. Ross ga je opisao kao krivično djelo koje izaziva veću štetu i opasnost od drugih „minornih“ krivičnih djela.⁶ Vrijedi dodati da su i drugi prije Rossa posredno razmatrali koncepte kriminala viših klasa, naprimjer Sinclair 1906,⁷ Tarbel⁸ i Steffens⁹ 1904. i Norris¹⁰ 1903. godine su ekstenzivno pisali o ovome fenomenu. Pored njih, Sutherland se prilikom konceptualiziranja kriminala bijele kragne oslonio i na publikaciju *Kriminal i ekonomski uvjeti* iz 1916. godine europskog kriminologa Willama Bongera.¹¹

Od etabliranja termina „bijelih kragni“ do danas je prošlo 80 godina, a zainteresovanost za ovaj fenomen se povećavao linearno. Danas, brojni akademski radnici, istraživači i praktičari¹² širom planetarne zajednice iskazuju interes za fenomen kriminala visokopozicioniranih i uglednih ličnosti.¹³ Diferentni pristupi autora uzrokovali su nepostojanje jedne opšteprihvaćene definicije kriminala bijelih kragni, pa posljedično postoje različiti pristupi u razumijevanju, istraživanju i procesuiranju ovoga fenomena.¹⁴

6 Cf. Ross, E.A. (1907). *Sin and society: An analysis of latter-day iniquity*. Boston: Houghton Mifflin.

7 Cf. Sinclair, U. (1906). *The Jungle*. New York: Doubleday and Page.

8 Cf. Tarbell, I.A. (1904). *The History of the Standard Oil Company*. New York: MacMillan.

9 Cf. Steffens, L. (1904). *The Shame of the Cities*. New York: McClure, Phillips.

10 Cf. Norris, F. (1903). *The Pit*. New York: Double-day Page.

11 Cf. Bonger, W.A. (1916). *Criminality and Economic Conditions*. Boston: Little, Brown.

12 E.g. sudije.

13 Konceptualno, za potrebe ovoga rada, visokopozicionirane ličnosti definišemo kao pojedince koji su u superiornijem položaju u odnosu na ostatak društva zbog materijalnog bogatstva, i/ili privilegiranog položaja i/ili političkog utjecaja. To su pripadnici više klase ili više srednje klase. Ovaj pojam se koristi naizmjenično sa pojmovima kriminal bijelih kragni, kriminal viših klasa i kriminal pojedinaca iz viših društvenih ešalona. Ugledne ličnosti definišemo kao pojedince koji nisu u superiornijem položaju od ostatka društva zbog materijalnog bogatstva, i/ili privilegiranog položaja i/ili političkog utjecaja, već zbog istaknutog renomea i uvažavanja javnosti, odnosno društva (e.g. umjetnici). Ovaj pojam se koristi naizmjenično sa pojmovima kriminal bijelih kragni, kriminal viših klasa i kriminal pojedinaca iz viših društvenih ešalona.

14 I.e. najčešće države akuzatorskog modela krivičnog postupka su imale/imaju konceptualne probleme kriminala bijelih kragni.

Gilbert Geis je još 1962. godine zagovarao potrebu da se uspostavi jedinstvena definicija i katalog krivičnih djela „bijelih kragni“. Do danas nisu usaglašeni stavovi, a veoma često postoje kontradiktornosti u konceptualizaciji kriminala bijelih kragni.

Cilj ovoga rada je da nadogradi postojeće teorijske i empirijske spoznaje, te da predloži integrisanu definiciju kriminala bijelih kragni. Dodatno, rad nastoji utvrditi da li kriminal bijelih kragni može biti objašnjen kroz krivična djela i koja.

Ovaj rad će nastojati da odgovori na iduće istraživačko pitanje: Šta je kriminal bijelih kragni? Kako ga definisati i koja protivpravna ponašanja obuhvata?

2. KONCEPT KRIMINALA BIJELE KRAGNE

U kriminologiji i krivičnom pravu neminovno postoje problemi definisanja određenih fenomena. Ove prepreke se veoma teško prevazilaze kada pojave, kao što je kriminal bijelih kragni, nemaju konkretna interpretativna ograničenja.¹⁵ Kriminal bijelih kragni bi se mogao primjeniti na bilo koje radnje koje vrše pripadnici viših slojeva ili pojedinci koji uživaju ugled u društvu. Štaviše, postoje mišljenja da se različita nepoželjna ili devijantna ponašanja koja nisu propisana krivičnim zakonima mogu smatrati „kriminalom“ bijelih kragni. Prema tome, kriminal bijelih kragni je iznimno „rastezljiv“ pojam koji može obuhvatati različite radnje, kontekste, posljedice i statuse.

Edwin Sutherland je prije 80 godina kreirao koncept kriminala bijelih kragni ukazujući na činjenicu da krivična djela vrše ne samo pripadnici nižih društvenih klasa, već pripadnici svih društvenih klasa. Prema Sutherlandu: „mnogi zločini bijelih kragni su omogućeni zbog poduzetnika koji drže dvije ili više neskladne i sukobljene pozicije od povjerenja, što je analogno fudbalskom treneru koji sudi utakmicu u kojoj njegov tim igra“.¹⁶

Deset godina nakon etabliranja koncepta, Robert Merton je opisao ulogu i značaj konceptualne analize u otkrivanju latentnih (neistra-

15 Ball, R.A. i Curry, G.D. „*The logic of definitions in Criminology: Purposes and methods for defining 'gangs'*“. *Criminology* vol. 33/1995, 225-245.

16 Sutherland, E. „*Crime and Business*“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* vol. 217 br. 1/1941, 112.

ženih) koncepata i razbijanju teorija na temelju lažnih empirijskih odnosa. On je rekao da „konceptualni jezik nastoji da ispravi percepciju, način razmišljanja i ponašanja“ akademski radnici, istraživači i praktičari postaju zatvorenici u „okvir(im)a koje su prihvatili ili naslijedili“. Merton je analizirao Sutherlandov rad o kriminalu bijelih kragni i zaključio da postoji „implicitna pretpostavka (koja) polazi od definicije kriminala bijelih kragni – da su kršenja zakona od nekoliko društvenih klasa – (jedina) registrovana (i relevantna) statistika“.¹⁷ Treba priznati da je ova pretpostavka pogrešna i da kriminal bijelih kragni najčešće bude neotkriven i po nekoliko godina, a u slučaju otkrivanja najčešće ne bude registrovan kod organa formalne socijalne kontrole.¹⁸ Pa čak i kada je registrovan, ne predstavlja realnu sliku kriminaliteta bijelih kragni zbog prisutnosti tamne¹⁹ brojke.²⁰ Dodatno, visokopozicionirane i ugledne ličnosti mogu priuštiti najbolje advokate i koristiti svoju visoku poziciju za raširivanje propagande koja ih može predstaviti u ulozi filantropa i dobročinitelja, a sve s ciljem kreiranja imidža i stavljanja šire javnosti na stranu „prljavih“ bijelih kragni. Oni posjeduju relativno veliku moć, ugled i politički utjecaj zbog čega najčešće imaju „imunitet“ od krivičnog gonjenja.

Sutherland je tokom 40-ih i 50-ih godina prošlog stoljeća odbacio široko rasprostranjene teorije o siromaštvu i socijalnim patologijama kao uzrocima kriminala. Koncept kriminala bijelih kragni je produkt Sutherlandovog pokušaja da oslobodi tradicionalnu kriminologiju od okova relacije kriminal-siromaštvo. S jedne strane, Merton je bio u pravu po pitanju koncepata i konceptualne analize, s druge njegov ilustrativni primjer koncepta kriminala bijele kragne bio je ironično prognostičan.

Iako je koncept kriminala bijele kragne doživio revolucionarnu polemiku i akademsko etabliranje prije pola stoljeća, on je ujedno postao „zatvorska ćelija“ za subjekte koji su zainteresirani za ovaj fenomen. Postao je kognitivna enigma, utemeljena na pogrešnim korelatima kriminala bijele kragne sa strukturalnim protivpravnim djelo-

17 Merton, R.K. (1949). *Social Theory and Social Structure: Toward the Codification of Theory and Research*. Glencoe, Illinois: Free Press, 88-89.

18 E.g. policije, tužilaštva.

19 I.e. visoke stope neotkrivenosti.

20 Tunley, M. (2014). *Mandating the Measurement of Fraud: Legislating against Loss*. Basingstoke. Palgrave Macmillan, 28-62.

vanjima, problemima s kojima se susreću sistemi formalne socijalne kontrole, te izvorima i posljedicama klasnih razlika i pristranosti u pravnom sistemu.

Razvoj koncepta kriminala bijele kragne je popraćen kontroverzama. Sutherlandova definicija „kriminala kojeg izvršavaju osobe koje se nalaze na uglednim i visokopozicioniranom pozicijama“, a čine krivična djela tokom okupacionih djelatnosti²¹ doživjela je kritike i redefinisanja.²²

Koncept kriminala bijelih kragni je bazično ostao nepromijenjen. Radi se o pojedincima koji se nalaze na višem društvenom statusu ili klasi, organizacijama ili korporacijama, ili pojedincima koji vrše krivična djela u sklopu svojih okupacionih ili službeničkih uloga.²³ Međutim, koncept nije nikada lišen fundamentalnog problema: kriminal bijelih kragni ne pravi nikakvu razliku između počinitelja i izvršenog protivpravnog djela, normiranih krivičnih djela i načina izvršenja krivičnog djela.

Uzmimo u obzir da je svako društveno opasno protivpravno djelovanje propisano krivičnim zakonom – krivično djelo. Kriminal bijele kragne nije propisan, barem ne u terminološkom smislu – krivičnim zakonom. John Braithwaite je predložio da se ne miješaju karakteristike²⁴ počinitelja sa krivičnim djelima koja bi mogla biti kriminal bijelih kragni. Na taj način zadržala bi se relacija kriminala i društvene klase.²⁵ Krivična djela, dakle, čine pojedinci koji su „poštovani (ili ugledni) i (imaju) visok društveni status“,²⁶ Oba koncepta: (i) krivična djela i (ii) status/pozicija, zarobili su kriminal bijelih kragni i onemogućili dalji razvoj definicije, koncepta i teorije. Akademski radnici i istraživači su bezuspješno nastojali da ponude iscrpne koncepte koji bi bili

21 Sutherland, E. (1949). *White Collar Crime*. New York: Dryden Press, 9-10.

22 Pogledati: Rorie, M., et al. „Using meta-analysis under conditions of definitional ambiguity: the case of corporate crime“, *Criminal Justice Studies* vol. 31 br.1/2018, 38-61.

23 Clinard, M., i Quinney S. (1973). *Criminal behavior systems: A typology*. New York: Holdt, Rinehart & Winston, 187-193.

24 E.g. dob, status.

25 Braithwaite, J. „White Collar Crime“, *Annual Review of Sociology* vol. 11 br. 1/1985, 1-25.

26 Sutherland, E. (1983). *White Collar Crime: The Uncut version*, New Haven: Yale University Press, 7.

primjenjivine zavisno od vremena i prostora. Sutherland je pokušao da riješi ovu enigmu, naglašavajući da se radi o prestupima na radnom mjestu ili tokom obavljanja određenih poslova, a kojima se krši dato povjerenje. Manifestira se na dva načina: (i) pogrešnim predstavljanjem vrijednosti imovine i (ii) manipulacijom moći.²⁷

Tokom 1950-ih i 1960-ih, kriminal bijelih kragni je bio relativno zanemaren. Malobrojni autori su naglašavali posljedice i probleme koje uzrokuje kriminal bijelih kragni. Iako ga u publikacijama nisu nazivali tim imenom, koncepti kriminala bijelih kragni su ostali nejasni. Tako je, naprimjer, 1956. godine Wright Mills nazvao malu grupu bogatih i moćnih pojedinaca koji kontrolišu politiku, ekonomiju i vojku Sjedinjenih Američkih Država moćnom elitom. Mills je smatrao da kriminal bijele kragne postoji zbog moćne elite koja je povezana zajedničkim interesima i izvršava paletu krivičnih djela, od odlaganja toksičnog otpada do deregulacije industrija koje su društveno opasne, a sve s ciljem da zaštite vlastitih političkih interesa, moći i profita. Počinitelji kriminala bijelih kragni, prema Millsu, ne izgledaju zastrašujuće niti su opasni kao počinitelji „uličnog“ kriminala, ali prave enormnu štetu društvu.²⁸

Kriminal bijelih kragni je ponovno vraćen u središte akademskog interesovanja tokom 70-ih godina prošlog stoljeća kada su Marshall Clinard i Richard Quinney (1973) izdali djelo *Sistemi kriminalnog ponašanja*. Oni su napravili dihotomnu podjelu kriminala bijelih kragni na: (i) korporativni i (ii) okupacioni kriminal. Korporativni kriminal su definisali kao nezakonita ponašanja počinjena od strane uposlenika korporacije, koji je djelovao za interese korporacije, dok okupacioni kriminal predstavlja kršenje normi u aktivnostima koje se odvijaju unutar okupacija ili profesija. Ovim je očigledno postavljena razlika između krivičnih djela bijelih kragni počinjenih od strane korporacija i krivičnih djela protiv korporacija.²⁹

Tokom 1981. godine Richard Sparks je odbacio argumente da samo krivična djela mogu biti smatrana kriminalom bijelih kragni. Sparks je držao da to mogu biti i devijantna, odnosno bilo koja druga

27 Ibid, 151-160.

28 Wright Mills, C. (1951). *White collar - The American middle classes*. Oxford University Press, 138-197.

29 Clinard, M., i Quinney S. op. cit. 23, 187-193.

nezakonita djelovanja. Sparks ih je nazvao kriminalom biznisa, jer su izvršena zbog određene ekonomske dobiti, a uključuju organizovano djelovanje, tehnike i metode koje se koriste u legitimnom poslovanju.³⁰ Proširivanje i produbljivanje koncepta kriminala bijele kragne je sa Richardom Sparksom gotovo dovršeno. U godinama koje su dolazile pravnici i kriminolozi su oštro kritikovali konceptualizacije kriminala bijelih kragni, njegove manifestacije i ishode.^{31, 32}

Konceptualni novitet koji je doživio enormne kritike, uvela je Daly 1989. godine. Ona je navela da kriminal bijelih kragni može biti izvršen bez obavljanja funkcije, odnosno vršenja određenih poslova ili dužnosti, dakle izvan okupacionog djelovanja. Kao primjer, Daly navodi krađe identiteta, poštanske prevare i prevare u domenu socijalne skrbi, te modalitete krivičnih djela koji mogu biti izvršeni bez relacije okupacija - kriminal bijelih kragni. Daly je smatrala da je osnovni preduvjet za determiniranje kriminala bijelih kragni određena društvena šteta nastala protivpravnim djelovanjem pojedinaca koji se nalaze na višim društvenim ljestvicama.³³

Mnogi autori su odbacili koncept kriminala bijelih kragni i zamijenili ga širim konceptima kao što su „kriminal moćnih“, „devijantnost elite“, „korporativne i devijacije državnih subjekata“. Neki autori su ga zamijenili, pravno prihvatljivijim, užim konceptima, kao naprimjer „kršenja povjerenja“. Ipak, kriminal bijelih kragni zadržao je svoj utjecaj u akademskim krugovima, istraživačima i praktičarima do danas.³⁴

30 Geis, G. „*White-Collar Crime: What Is It?*“ Current Issues in Criminal Justice vol. 16 br. 3/1991, 19.

31 I.e. posljedice i žrtve.

32 Geis, G. op. cit., 18-21. Pogledati: Rorie, M., et al. „*Using meta-analysis under conditions of definitional ambiguity: the case of corporate crime*“, Criminal Justice Studies vol. 31 br.1/2018, 38-61; Wholl, DJ. „*A rational choice approach to professional crime using a meta-synthesis of the qualitative literature*“, diplomski rad, University of South Florida, 2009; Layton Mackenzie, et al. (2015). *Different Crimes, Different Criminals: Understanding, Treating and Preventing Criminal Behaviour*, Anderson, 285-304.

33 Daly, K. „*Gender and varieties of White-collar crime*“, Criminology, vol. 27 br. 4/1989, 769-794.

34 Ball, R.A. „*The logic of White Collar Crime Definition*“, Kriminologija i socijalna integracija vol. 14 br. 1/2006, 23-31.

3. DEFINICIJE KRIMINALA BIJELIH KRAGNI

Konceptualizacije kriminala bijelih kragni nakon 80-ih godina nisu detaljno razmatrane. Prihvaćene su Sutherlandove konceptualne osnove, Clindardova i Quinneyeva dihotomna podjela, elementi koje je dodao Sparks, te radikalne perspektive Millsa. Istina, postojali su pokušaji da se konceptualizira fenomen, ali na osnovama koje su već bile izgrađene, ili da se ukaže na konceptualne probleme koji su postojali od kreiranja i etabliranja kriminala bijelih kragni u društvenim naukama. Rezultat toga su različite definicije kriminala bijelih kragni.

Obzirom da postoji mnoštvo definicija, zbog ograničenog obima ovoga rada ćemo ih ukratko kategorizirati. Payne je uradio sistematsku analizu svih definicija kriminala bijelih kragni i podijelio ih na: etičke (ili moralne) prekršaje, društvene štete, kršenja krivičnih zakona, kršenja privatnih prava, kršenja upravnih normi, devijacije na radnom mjestu, definicije koje su utemeljenje na profesiji, istraživačke definicije, definicije od strane zvanične vlasti, kršenja povjerenja, okupacioni kriminal, te prekršaje koji se odvijaju u okupacionim sistemima. Niti jedna od definicija nije sveobuhvatna, ali su komplementarne.³⁵

Kriminal bijelih kragni kao *etički ili moralni prekršaj* se može definisati kroz principe prirodnog prava, te u tom kontekstu podrazumijeva da se određene aktivnosti mogu smatrati pogrešnim jer krše etičke principe određene kulture, subkulture ili grupe. Neki autori definišu ga kao *kršenja krivičnog zakona*. To su ponašanja koja su zakonom propisana kao nedozvoljena, a koja su počinjena u vrijeme vršenja određenih poslova, zanimanja i od strane pojedinaca koji pripadaju višoj klasi.³⁶

Definicije koje obuhvataju *građansko pravo* zasnivaju se na postupcima korporacije koje čine štetu potrošačima, krajnjim korisnicima i slično. *Kršenje upravnih normi* je povezano sa kriminalom bijele kragne, jer su zanimanja i poslovi uređeni procedurama i pravilima, odnosno djeluju prema normama upravnih organa, pa pojedini autori smatraju da protivpravna djelovanja bijelih kragni mogu biti definisana i kroz perspektivu upravnog prava.³⁷

35 Payne, B.K. (2012). *White collar crime: A text/reader*. Georgia state university. Sage publications., 42-44.

36 *Ibid*, 42-44.

37 *Ibid*, 42-44.

Pojedini istraživači se fokusiraju na definisanje ovoga fenomena kao *devijacije na radnom mjestu* što uključuje bilo koje djelovanje koje krši norme, običaje ili standarde radnog mjesta, gdje je irelevantno da li se radi o aktivnostima koje su formalno propisane kao nezakonite ili ne. Autori koji zastupaju ova stajališta se fokusiraju na određene kompanije ili poslove koji definišu određena ponašanja kao neispravna. Neka ponašanja ne moraju biti nezakonita ili devijantna da bi izazvala određenu štetu pojedincima ili društvu, a autori koji se zalažu za ovakva stajališta, odnosno njihove definicije nazivamo *društvenom štetom* koja je uzrokovana djelovanjem visokopozicioniranih i uglednih ličnosti. Prema ovoj definiciji, fokusiranjem na nezakonitost ili devijantnost kriminala bijelih kragni se zanemaruje šteta koja se prouzrokuje u društvu. *Istraživačke definicije* su operacionalizirane ili zasnovane na istraživačkim studijama i prikupljanju podataka, one služe za pouzdano mjerenje ponašanja pojedinaca.³⁸ Definicije utemeljenje od zvanične vlasti predstavljaju norme, smjernice i upute donesene putem formalnih procedura, a koje se mogu razlikovati od definisanja istraživača i teoretičara.

Još jedan od načina definisanja kriminala bijele kragne jeste *kršenje povjerenja* koje se odvija tokom legitimnog zapošljavanja ili odvijanja legitimnih poslovnih aktivnosti, a prema ovoj definiciji fokus bi trebao da bude na djelu, a ne na počinitelju. *Okupacioni kriminal* je krivično djelo koje se odvija tokom obavljanja određenih poslova, zanimanja, to je bilo koje djelo kažnjivo zakonom, koje je počinjeno zbog prilika tokom obavljanja određenih poslova ili zanimanja. S druge strane postoje *prekršaji koji su se pojavili u sistemu rada*, a predstavljaju bilo koja kršenja pravila uspostavljenih od zakonodavnog tijela, bilo da su devijantni ili neetični, bitno je da su počinjeni tokom poslova u različitim sistemima rada.³⁹

Ukratko, radi se o heterogenoj skupini delikata počinjenih od strane osoba relativno visokog statusa ili pojedinaca koji uživaju relativno visoki stepen povjerenja javnosti koji može proizlaći iz njihovog zaposlenja, odnosno radnog mjesta.⁴⁰ Možemo uzeti i Modlyevo razmatranje da je kriminal bijelih kragni dio finansijsko-poslovnog

38 *Ibid*, 42-44.

39 *Ibid*, 42-44.

40 Kovčo Vukadin, I. „*Gospodarski kriminalitet – kriminološka obilježja*“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu vol. 14, br. 2/2007, 438.

kriminala, povezan sa zanimanjima koje ljudi obavljaju, te da ga čine osobe visokog društvenog ugleda i višeg statusa.⁴¹ U svakome slučaju to su djela izvršena za vrijeme obavljanja poslovnih aktivnosti.

Sličnu definiciju navode Petrović i Meško, koji smatraju da kriminal bijele kragne može učiniti pojedinac ili skupina kod obavljanja određenog zanimanja, upravljanja ili rukovođenja preduzećem.⁴² Mnogi autori ističu potrebu diferenciranja kriminala bijelih kragni od zločina moćnih zbog poteškoća u mjerenju i rasprostranjenosti fenomena, te oskudnosti podataka u zvaničnim statistikama. Za njih kriminal bijelih kragni uglavnom uključuje iskorištavanje profesionalnog položaja ili položaja u pojedinaca koji se nalaze u srednjoj ili srednjoj višoj klasi za izvršenje nezakonitih radnji.⁴³

Sinonim koji se koristi za kriminal bijelih kragni je „činovnički kriminal“ a koji se može pojavljivati u bilo kojoj birokratiziranoj organiziranoj djelatnosti, na čije pojavne oblike i učestalost utječe specifičnost djelatnosti i vrijednosti društvenog sistema. Odnosi se na pribavljanje imovinske koristi i vrši se zbog želje za većim prestižom i što većom moći, što znači da su to ponašanja koja se odlikuju službenim i društvenim položajem kojima se zloupotrebljava povjerenje radi stjecanja materijalne koristi. Bitna karakteristika, također, jeste činjenje ili nečinjenje određenih službenih zadataka koji mogu rezultirati posljedicom koje može biti krivično djelo, prekršaj ili disciplinski prestup.⁴⁴ Ovi postupci se prema Singeru mogu definisati kao „asocijalno ponašanje osoba koje imaju društveni ugled u namjeri da steknu protivpravnu imovinsku korist“.⁴⁵

Na konferenciji Nacionalnog centra (Sjedinjenih Američkih Država) za kriminal bijelih kragni istraživači, akademski radnici i praktičari su nastojali da uspostave konsenzus nad definicijom kriminala

41 Modly, D. (1998). *Priručni kriminalistički leksikon*. Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.

42 Petrović, B., i Meško, G. (2008). *Kriminologija*. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 223-224.

43 Gidens, A. (2007). *Sociologija*. Nakladni zavod Globus, Zagreb, 229-232; Livingston, J. (1995). *Crime and criminology - second edition*. Montclair State University, Prentice Hall, 283-303; Wright Mills, C. (1951). *White collar - The American middle classes*. Oxford University Press, INC, 138-197.

44 Singer, M. (1994). *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 575-578.

45 *Ibid*, 576.

bijele kragne. Predložena definicija je naglašavala da kriminal bijelih kragni predstavlja „nezakonita ili neetična djela koja krše fiducijarnu odgovornost ili povjerenje javnosti, koje je izvršio pojedinac ili organizacija, obično tokom obavljanja legitimne profesionalne djelatnosti ili od strane osoba visokog ili uglednog društvenog statusa za vlastitu ili dobit organizacije.“⁴⁶ Konsenzus u vezi navedene definicije nije uspostavljen jer nije postojao „balans“ u konceptualizaciji definicija koje su orijentisane prema počinitelju i onih koje su orijentisane prema krivičnom djelu.

Generalno, definicije možemo svrstati u dvije kategorije, i to zasnovane na: (i) počiniteljima i (ii) protivpravnim djelima. Prvi smatraju da kriminal bijele kragne se determinira prema pojedincu koji se nalazi na visokom društvenom položaju ili uživa izniman renome u društvu. Drugi smatraju da su to protivpravna djela koja koriste nefizička sredstva, djeluju prikriveno i krše dato povjerenje ili odgovornost s ciljem sticanja novca ili imovine, odnosno poslovne ili lične prednosti.⁴⁷

Univerzalna definicija kriminala bijelih kragni ne postoji. Prema tome su razumljive raznolikosti ispoljavanja i problemi u istraživanju ovog fenomena, ali i otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela koji ulaze u njegov opus. Zbog toga postoje diferentni pristupi autora, ali posljedično dolazi i do nesuglasica u zakonskom određenju krivičnih djela bijelih kragni.

Iako ne postoji definicija koja bi obuhvatila sve ono što bijele kragne jesu, pojedini kriminolozi, pravnici i sociolozi i dalje pokušavaju predložiti sveobuhvatnu definiciju.⁴⁸

Prethodno obrađenim pristupima u definisanju fenomena kriminala bijelih kragni dolazimo u priliku sistematizirati elemente koji bi mogli predstavljati jedinstvenu konsolidovanu holističku definiciju. Tako bi mogli reći da: *kriminal bijelih kragni predstavlja korištenje profesionalnog položaja i/ili stečenog društvenog ugleda kojim se čine ili ne čine nezakonita (krivičnopravno, građanskopravno ili upravnoopravno, uspostavljena od vlasti ili podzakonskim aktima korporacija, privrednih subjekata i organi-*

46 Helmkamp, J, Ball, R. i Townsend, K. (1996). *Definitional Dillema: Morgtown, WV: National White Collar Crime Center*, 15. Prema Ball, R.A. op. cit. 34, 30.

47 Ball, R.A. op. cit. 34, 27.

48 Ball, R.A. op. cit. 34, 28-31.

zacija), neetička, devijantna i/ili društveno štetna protivpravna djela koja su počinjena od individua tokom okupacionih (radnih, profesionalnih, zanatskih) aktivnosti koja se mogu javiti u sistemu rada i/ili organizacija, a kojima se narušava povjerenje, povjerena odgovornost ili povjerenje javnosti. Najčešće ga izvršavaju osobe/a visokog ili respektabilnog položaja u društvu, srednjeg, višeg srednjeg i visokog staleža u svrhu lične ili organizacijske/korporativne koristi.

4. OBLICI KRIMINALA BIJELIH KRAGNI

Drugi problem koji se pojavljuje u konceptualizaciji kriminala bijelih kragni su pojavni oblici. Generalno, postoje različite perspektive kriminala bijelih kragni. Jedni ga posmatraju kroz kontekst, te naprimjer razlikuju da li se krivična djela izvršavaju unutar korporacija ili državnih agencija ili malih privrednih subjekata ili organizacija. Drugi ga posmatraju i razlikuju kroz status ili poziciju počinitelja, naprimjer visoka, visoka srednja ili srednja klasa. Treći posmatraju kriminal bijelih kragni kroz prizmu žrtve, naprimjer da li je čitavo stanovništvo ili zajednica ili pojedinac pogođen kriminalnim djelovanjem,⁴⁹ a četvrta perspektiva se odnosi na štetu koja može biti ekonomski gubitak ili fizička ozlijeda. Navedena objašnjenja polaze od pretpostavke da

49 Uzroci viktimizacije u korporacijskom kriminalu, ili gledano šire kriminalu bijelih kragni, nisu lako uočljivi. Vrlo vjerovatno je da se žrtve ovog tipa kriminala ne osjećaju viktimizirano za razliku od drugih kovencionalnih tipova kriminala gdje su žrtva i počinitelj mnogo 'bliži' u kontekstu izvršenja krivičnog djela i osjećaja posljedice koja proizlazi iz protivpravnog djelovanja. Moguće je da i prostorna i vremenska udaljenost igraju značajnu ulogu u tome što žrtve kriminala bijelih kragni najčešće ne osjete štetu prouzrokovanu krivičnim djelom. Najčešće žrtve nemaju spoznaju da su nad njima izvršena krivična djela od strane bijelih kragni i/ili ne znaju ili nisu u mogućnosti da traže naknadu za štetu. Međutim, nekada postoje i očite žrtve kriminala bijelih kragni. Jedan od primjera je ekološka katastrofa u Bopalu u Indiji zbog ispuštanja otrova iz tvornice hemikalija, gdje su odgovorna lica i vlasnici svjesno ugrožavali životnu sredinu. Također, važno je navesti da nasilni aspekti kriminala bijelih kragni su manje vidljivi nego u slučajevima ubistva ili fizičkog napada izvršenih od strane 'običnih' ljudi, ali su podjednako stvarni i mogu biti mnogo opasniji po svojim posljedicama. Kako navodi Gidens „može se pretpostaviti da su mnoge ozljede i smrti nastale jer zaposlenici i upravitelji zanemaruju zakonski obavezujuće sigurnosne propise.“ Gidens, A., op. cit., 43, 232.

kriminal bijelih kragni može biti izvršen od pojedinaca koji se nalaze u višim društvenim slojevima.⁵⁰ Peta perspektiva se, međutim, odnosi na pravne kategorije i predstavlja prazninu u tumačenju pojava oblika kriminala bijelih kragni. Prema autorima koji zastupaju ovu perspektivu, kriminal bijelih kragni nije određen počiniteljima, već krivičnim djelima.⁵¹

Kriminal bijelih kragni nema čvrstu normativnu etabliranost u pozitivnom pravu. Pojedini autori nalaze da je kriminal bijelih kragni bilo koje krivično djelo. Definisanje protivpravnih oblika bijelih kragni na ovaj način je neodrživo, jer je jedina razlika između kriminala bijelih kragni i bilo kojih drugih protivpravih djela i njihovih počinitelja, specifični status/pozicija počinitelja u bijelim kragnama.⁵²

Susan Shapiro predlaže da se odvojeno posmatraju počinitelji kriminala bijelih kragni od krivičnih djela koje oni izvrše. Shapiro smatra da su to djela koja čine počinitelji koristeći specifičnu poziciju da bi prekršili dato povjerenje ili odgovornost. Shapiro je istraživala prevare u vezi sa vrijednosnim papirima i dokazala da protivpravna djelovanja bijelih kragni nisu rezultat nejasnoća u normiranju kriminala bijelih kragni, već uloge klasnih razlika, pristrasnosti pravosudnog sistema, društvene organizacije, utjecaja visokopozicioniranih i uglednih ličnosti, te policijskih, problema krivičnog pravosuđa i punitivnosti, a koji se ne odnose na neodrživost pojava normativnih oblika, već na status/poziciju bijelih kragni. Prijedlog koji daje Shapiro jeste da se „oboje u bijele kragne“ krivična djela, a ne počinitelji koji pripadaju višim slojevima društva, žrtve, šteta niti konteksti pod kojima je djelo izvršeno.⁵³

Ukratko, postoje različita fenomenologijska⁵⁴ shvatanja kriminala bijelih kragni, a generalno ih možemo podijeliti na one u užem i širem smislu. U užem smislu, kriminal bijelih kragni bi predstavljao

50 Shapiro, S. „Collaring the Crime, not the Criminal: Reconsidering the Concept of White-Collar Crime“, *American Sociological Review* vol. 55, br. 3/1990, 346-365.

51 *Ibid.*

52 *Ibid.*

53 *Ibid.*

54 Kriminološka fenomenologija se fokusira isključivo na pojavne oblike; ona odgovara na pitanja da li se kažnjiva ponašanja zbivaju u realnosti, koja se kažnjiva ponašanja zbivaju i kako se ta kažnjiva ponašanja ostvaruju.

samo teška krivična djela kojima se narušava dato povjerenje, a koja su motivisana ekonomskom ili materijalnom koristi, naprimjer krivična djela zloupotrebe službenog položaja ili primanja mita, dok u širem smislu to mogu biti bilo koja krivična djela, pa čak i prekršaji i disciplinski prestupi.⁵⁵ Međutim, pojam kriminal implicira da se radi o protivpravnim djelima koja su propisana krivičnim zakonom, pa bijele kragne koje djeluju protiv pravila, naprimjer, preduzeća ili postupaju neskladno vrijednostima korporacije,⁵⁶ ne mogu biti označena pojmom kriminal bijelih kragni. Naprotiv, to su prekršaji, disciplinski prestupi, pa čak devijacije i antisocijalna djelovanja bijelih kragni. Svakako se treba uzeti i mišljenje pojedinih autora da prekršaji i antisocijalna djelovanja bijelih kragni mogu biti smatrana kriminalom jer ona to uistinu i jesu, samo je pravosudni sistem zakazao da djeluje ispravno ili adekvatno prema članovima najmoćnijih slojeva društva. Kao ilustrativan primjer možemo navesti promišljanja Richarda Quinneya iz djela *Socijalna realnost kriminala* iz 1974. godine.

Quinney definiše kriminal kao ljudsko ponašanje koje je stvoreno od strane ovlaštenih agenata u politički organiziranom društvu. Zatim nudi formulaciju kriminalnih definicija kao opis ponašanja koji se sukobljava sa interesima dijelova društva koji imaju moć da oblikuju javnu politiku. Aplikativnost Quinneyeve misli zasniva se na tezi da navedene kriminalne definicije primjenjuju dijelovi društva koji imaju moć da oblikuju provedbu i administraciju (krivičnog) prava. Quinney je kritikom pravnog poretka zaključio da su društvene koncepcije kriminala konstrukti kreirani u političkim arenama da služe političkim svrhama, odnosno pojedincima koji pripadaju višim slojevima društva. Kako bi se razbio *status quo* zasnovan na kreiranju kulture nekažnjivosti viših klasa, društvo i raspodjela decizionističke političke moći,⁵⁷ prema Quinneyu, mora biti adekvatno raspoređena u društvu. Ukoliko bi svi slojevi društva adekvatno artikulirali političke ideje i donosili odluke, tek onda bi određeni obrasci ponašanja mogli biti adekvatno zakonski definisani kao kriminal (bijele kragne).⁵⁸ Prema tome, prekršaji i disciplinski prestupi su samo „imuniteti” i za-

55 Siegel, L.J. (2010). *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies*. Belmont: Thomson Wadsworth.

56 I.e. djeluju tako da ne čine krivična djela, prekršaje niti disciplinske presteupe.

57 Moć donošenja političkih odluka.

58 Pogledati: Quinney, R. (1974). *The social reality of crime*. Boston publisher.

mjena za krivične procese protiv pojedinaca iz viših slojeva društva.

S druge strane, različita djelovanja pojedinaca u bijelim kragnama se ne percipiraju kao nezakonita, naprimjer ukoliko hirurg pogriješi on/a neće biti osuđen/a na kaznu zatvora, korporativni rukovoditelji⁵⁹ ne idu u zatvor u slučaju kreacije proizvoda koji ne garantuju sigurnost. S tim u vezi je istraživanje Polacka i Smitha. Oni smatraju da pojedini subjekti u pravosudnom sistemu opravdavaju kraće kazne zatvora za počinitelje kriminala bijelih kragni jer je (i) „zatvor mnogo više okrutan” za počinitelje kriminala bijelih kragni, nego je to slučaj kod počinitelja konvencionalnih krivičnih djela, i (ii) „nije pristrasno smatrati zatvor većom nevoljom za srednju klasu jer je gubitak reputacije veoma ozbiljna stvar.”⁶⁰ Uostalom, Sutherland je u otvorenoj akademskoj debati predložio da se ne bi trebalo posmatrati šta je pojedinac - pripadnik bijelih kragni - učinio, već kako je pravosudni sistem reagovao na protivpravno djelovanje.⁶¹

Većina akademskih radova ne smatra da su pojavni oblici kriminala bijelih kragni prekršaji, disciplinski prestupi, pa čak niti devijacije ili antisocijalna djelovanja, već da pravosudni sistem daje povlašteni položaj onima koji se nalaze u povlaštenom položaju u društvu. Neki kritikuju sistem za preblago kažnjavanje počinitelja kriminala bijelih kragni, dok drugi naglašavaju da većina počinitelja kriminala bijelih kragni izvrši ‘bijeg iz zatvora’ sprečavajući da njihov slučaj prvenstveno bude procesuiran unutar pravosudnog sistema. Teoretičari također ističu da je prenamaglašavanje „uličnog” kriminala⁶² i manjak naglašavanja kriminala bijelih kragni znak nepoštenog tretmana manje moćnih društvenih grupa. Kriminal bijelih kragni, nezavisno od toga da li su pojedinci neotkriveni ili nepravedno tretirani unutar pravosudnog sistema, podrazumijeva činjenje ili nečinjenje protivpravnog društveno opasnog djela koje je propisano krivičnim zakonom.

Zasigurno postoji supstancijalna razlika između formulacije i primjene krivičnih zakona i akademske rasprave o kriminalu bijelih kragni. Međutim, ukoliko bi posmatrali kriminal bijelih kragni kroz

59 E.g. direktori.

60 Polack, H., i Smith, A.B. “*White collar v. Street crime sentencing disparity: How judges see the problem*”, *Judicature* vol. 67, br. 4/1983, 178.

61 Geis, G., op. cit. 30, 14.

62 E.g. sprječavanje nedozvoljene prodaje narkotika.

striktne krivičnopravne definicije, onda bi mogli zaključiti da ne postoji razlika između konvencionalnog kriminala i kriminala bijelih kragni, jer krivična djela ne sadrže dispozicije koje se odnose na moć i pozicije na kojima se nalaze bijele kragne sa izuzetkom, do određene mjere, službeničkih krivičnih djela. Geis predlaže da u većini slučajeva krivični zakon ne treba biti korišten kao inicijalna tačka za referisanje na kriminal bijelih kragni, jer se veoma često indicijalno može otkriti i determinirati vankrivičnim pravnim radnjama⁶³ i normama,⁶⁴ dok ostaje nedetektiran kod organa krivičnog pravosuđa.⁶⁵

Kriminal bijelih kragni je iznimno „rastezljiv“ u krivičnopravnom smislu, osobito kada se radi o državama koje primjenjuju doktrinu precedenta. Dakle, može predstavljati raznolikost (ne)nasilnih⁶⁶ krivičnih djela. On ne koristi shemu „obogati se brzo“, već „obogati se više“ u kratkom vremenskom periodu.

Payne navodi nekoliko oblika kriminala bijelih kragni: prevaru, mito, Ponzi shemu,⁶⁷ insajderske trgovine, pronevjere, kibernetički kriminal, kršenje autorskih prava, pranje novca, krađe identiteta i krivotvorenje. Prema navedenom autoru, kriminal bijelih kragni se može pojavljivati u raznim sistemima, i to unutar: političkog ili vladinog sistema, obrazovnog sistema, religijskog sistema, tehnološkog sistema, socijalnog sistema, sistema socijalnih usluga, okupacionog sistema, ekonomskog sistema, korporativnog sistema, regulatornog

63 E.g. upravnim radnjama.

64 E.g. upravnim zakonima

65 Geis, G., op. cit. 30, 4-18.

66 Neki autori konstatuju klasifikaciju nasilja isključivo kao: fizičko, psihološko, seksualno ili na jednostavniju podjelu verbalnog i neverbalnog nasilja. Međutim, iako ove klasifikacije obuhvataju ono što se stereotipno odnosi na nasilje, osobito fizičko nasilje, zapostavljaju moguće druge oblike ispoljavanja kao što je ekonomsko nasilje, a za koje je vrlo moguće da se ispoljava u gotovo svim krivičnim djelima bijelih kragni. Karmen, A. (2013). *Crime Victims: An introduction to victimology*. Wadsworth, Cengage learning, 1-36. Pogledati: Ignjatović, Đ., i Simeunović-Patić, B. (2011). *Viktimologija*, Beograd: Dosije, 12-33; Ramljak, A., i Simović, M. (2006). *Viktimologija*. Banja Luka: Aperion, 331-353.

67 Schema koja je dobila naziv po krivičnim djelima prevara koje je izvršio Charles Ponzi (Čarlsu Ponziju). On je postao poznat tokom 1920-tih jer je napravio 'začarani krug' lažnih investicija u koje su pojedinci ili grupe ulagali novac.

sistema, sistema socijalne pravde i sistema krivičnog pravosuđa.⁶⁸

Livingston navodi slične kategorije: okupacioni kriminal, korupcija, organizovani kriminal, podvale, kriminal u zdravstvu, ekologiji i obrazovanju. On ujedno navodi Sutherlandovu podjelu, želeći da istakne kako su neka krivična djela i teme ostale aktuelne u istraživanju kriminala bijelih kragi i danas. A obuhvataju mnoge kriminalne aktivnosti kao što su: podmićivanje u službi ili u bilo kojem poslovanju, neetična postupanja u zdravstvu i obrazovanju, pronevjere, utaje poreza, nezakonitu trgovinu, korupciju u politici i prevare sa osiguranjem i imovinom.⁶⁹

Gidens navodi rezultate istraživanja Predsjedničkog povjerenstva Sjedinjenih Američkih Država za organizirani kriminal iz 1986. godine.

Procjenjeno je da su krivična djela bijelih kragi - a prema Gidensu to su utaja poreza, prevare sa osiguranjem, lažnim popravcima kuća i automobila - čak četiri puta veća od krivičnih djela protiv imovine.⁷⁰ Gidens pored navedenih krivičnih djela kao poseban oblik kriminala bijelih kragi smatra korporacijski kriminal. Ovaj oblik ostavlja mnogo veće posljedice po društvo od „sitnog, bagatelnog“ kriminala koji pogađa pojedince, grupu ili zajednicu. Gidens pod korporacijskim kriminalom smatra krivična djela izvršena od strane privrednog subjekta, koji može biti organizacija koja ne mora nužno privređivati,⁷¹ a koja najčešće vrši krivična djela iz oblasti: ekologije, zdravstva i sigurnosnih propisa.⁷² Prema Gidensu „naši životi su pod utjecajem njihovog djelovanja (...) korporacije se bave proizvodnjom automobila koje vozimo i hrane koju jedemo (...) imaju ogroman utjecaj na okoliš i finansijska tržišta, a koji se tiče života svih ljudi.“⁷³

Empirijska istraživanja korporacijskih krivičnih djela koja su provedena krajem 90-ih godina u Engleskoj su pokazala da brojne korporacije čine široko rasprostranjena krivična djela, a pogađaju najranji-

68 Payne, B.K., op. cit. 35, 42-44.

69 Livingston, J., op. cit., 43, 284-285.

70 E.g. krađa, razbojništvo.

71 E.g. nevladine organizacije.

72 Gidens, A., op. cit., 43, 231-233.

73 *Ibid*, 231.

vije kategorije društva.⁷⁴ Studija je otkrila šest vrsta krivičnih djela koja su povezana sa velikim korporacijama, a u koje spadaju: administrativna,⁷⁵ ekološka,⁷⁶ finansijska,⁷⁷ radna,⁷⁸ proizvodna⁷⁹ i nepoštena trgovina^{80, 81}.

Sužavanje kriminala bijelih kragni se može svesti na krivična djela protiv privrede i službene dužnosti, a među kojima se posebno ističu zloupotrebe datog povjerenja.⁸² Nešto smisleniju podjelu uradili su Adler, Muller i Laufer. Oni u krivična djela „bijelih kragni“ ubrajaju: prevare u vezi sa osiguranjem, lažni stečaj, potrošačke prevare, kompjuterski kriminal, poreske prevare, korupciju, političku prevaru, prevare i krađe koje se vrše tokom obavljanja određenih službeničkih djelatnosti.⁸³ Ova podjela je prihvatljivija za države sa kontinentalno-europskom pravnom tradicijom.

Iako postoje različita stajališta o krivičnim djelima bijelih kragni, zasigurno možemo tvrditi da se radi o *bilo kojem ekonomski motiviranom krivičnom djelu*.⁸⁴ Na temelju dosadašnjih spoznaja kriminal bijelih kragni možemo ograničiti na krivična djela: *protiv privrede, poslovanja, zdravstva, sigurnosti, radnih odnosa, službene dužnosti, temeljnih ljudskih prava i sloboda, kompjuterski kriminal, povrede autorskih prava i carina*. Ipak, odlučujući faktor da se određeno krivično djelo determinira pojmom kriminala bijele kragne jeste visoki društveni položaj ili ugled počinitelja, koji u jezgri protivpravnog djelovanja ima narušavanje datog povjerenja ili ekonomsku i interesnu motivaciju.

74 E.g. marginazirane skupine, siromašne.

75 I.e. knjigovodstevna problematika.

76 I.e. zagađenje vode, zemlje i zraka.

77 I.e. krivična djela iz oblasti poreza, nezakonito plaćanje, pranje novca.

78 I.e. radni uvjeti, politika zapošljavanja.

79 I.e. sigurnost proizvoda.

80 I.e. monopolizacija, lažno reklamiranje.

81 Gidens, A., op. cit., 43, 229-235.

82 Singer, M., op. cit. 44, 575-578.

83 Petrović, B., i Meško, G., op. cit. 42, 221-222.

84 Ekonomski kriminal se odnosi na akte pojedinca ili grupa s ciljem pribavljanja finansijske ili profesionalne koristi.

5. OBJAŠNJENJA KRIMINALA BIJELIH KRAGNI

Do sada smo izložili probleme definicije i pojavnih oblika kriminala bijele kragne, u ovome dijelu ćemo ukratko nastojati da objasnimo zašto pojedinci koji se nalaze na visokim ili uglednim društvenim pozicijama čine krivična djela.

Kriminal bijelih kragni se prema Colemanu i Braithwaitu razlikuje od konvencionalnog kriminala, jer je motiviran pohlepom pojedinaca ili korporacija,⁸⁵ a konvencionalni kriminal egzistencijalnim ili drugim potrebama.⁸⁶ Društveni pritisak, odnosno ciljevi koje uspostave pojedinci iz viših društvenih ešalona i realne mogućnosti da (ne) ostvare te ciljeve mogu biti uzrok kriminala bijelih kragni.⁸⁷ Najbolji primjer za to je tendencija za ostvarivanjem „Američkog sna“ odnosno bogatstva koji dovodi do nezasite pohlepe.⁸⁸

Kriminal bijelih kragni se može definisati i kao djelo koje je izvršeno zbog situacionih determinanti. Kada je pojedinac motiviran/a i ima priliku da izvrši krivično djelo, a za njegovo izvršavanje ne postoje nikakve „barijere“ koje bi ga/je mogle spriječiti onda dolazi do kriminala bijele kragne.⁸⁹ Dodatno, počinitelji kriminala bijelih kragni razmatraju koristi od izvršenja krivičnih djela i vagaju ih nasuprot mogućih negativnih posljedica.⁹⁰ John Braithwaite je napisao: “[k]ri-

85 Pogledati: Miller, G. „White-collar criminals share one trait – greed”. *Corrections Today* vol. 55 br. 3/1993, 22-24.

86 Coleman, J.E. „Toward the Integrated Theory of White Collar Crime”, *American Journal of Sociology*, vol. 93, br. 2/1987, 406-439; Braithwaite, J. „Poverty, power, white-collar crime and the paradoxes of criminological theory”, *Australian and New Zealand Journal of Criminology* vol. 24, br. 1/1991, 40-48.

87 Cf. Merton, R.K. „Social structure and anomie”. *American Sociological Review* vol. 3/1938, 672-682; Agnew, R. „A revised strain theory of delinquency”, *Social Forces* vol. 64/1985, 151-167; Agnew, R. „Foundation for a general strain theory of crime and delinquency”, *Criminology* 30/1992, 47-88.

88 Cf. Messner, S., i Rosenfeld, R. (2007). *Crime and American dream*. Belmont, CA: Wadsworth. Pogledati: Ignjatović, Đ. (2005). *Kriminologija*. Beograd: Službeni glasnik, str. 181-191.

89 Cf. Cohen, L. E., i Felson, M. „Social change and crime rate trends: A routine activities approach”, *American Sociological Review*, vol. 44/1979, 588-608.

90 Clarke, R.V., i Cornish, D.B. Modeling offenders' decisions, u: M. Tonry i N. Morris (eds.), *Crime and Justice an Annual Review of Research*. Chicago: University of Chicago press, 1985, 147-185.

minalci bijelih kragni su više zastrašivi od običnih kriminalaca jer su njihova krivična djela više racionalna i proračunata, ali i zbog toga što imaju više stvari za izgubiti kroz sankcije pravosuđa.”⁹¹ Najčešće, kriminal bijelih kragni ostaje nedetektovan kod organa formalne socijalne⁹² kontrole.⁹³ Neotkrivenost i mala stopa osuđenih počinitelja bijelih kragni može biti rezultat nejednake distribucije i akumulacije moći koju posjeduju viši slojevi društva, što posljedično određuje njihov položaj u pravosudnom sistemu. Počinitelji kriminala bijelih kragni uživaju svojevrsni imunitet kod organa reda i pravosuđa.⁹⁴ Prema tome, benefit će najčešće prevagnuti na štetu mogućih posljedica⁹⁵ koje mogu spriječiti pojedince iz viših društvenih ešalona da izvrše krivična djela.

Albrecht i Searcy su etiologiju kriminala bijelih kragni pripisali (i) nesposobnosti da se identificiraju krivična djela na radnom mjestu, (ii) nedostatku formalnih napora da se odgovori na kriminal bijelih kragni i (iii) neprikladnim mehanizmima kontrole na radnom mjestu.⁹⁶ Svaki od ovih elemenata je povezan sa osjećajem sigurnosti da će kazna za protivpravno djelovanje biti izrečena. Ako počinitelji nisu identificirani, te ako znaju da postoji mala šansa da ih se uhvati, imati će tendenciju da čine krivična djela na radnom mjestu. Drugi autori navode da blage kazne promovišu krivična djela. Naprimjer, Millspaugh je primijetio da je jeftinije za neke firme da prekrše zakon nego da ga poštuju.⁹⁷ Iz ove perspektive, kazne obezbjeđuju veoma malu moć zastrašivanja ili odvraćanja. Payne i Gainey, s druge strane, navode da same strategije odvraćanja nisu dovoljne da se spriječe krivična djela bijelih kragni, te da strategije i teorije odvraćanja moraju uzeti u obzir

91 Braithwaite, J. “*Challenging just deserts: Punishing white-collar criminals*”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 73/1982, 760.

92 I.e. policija, tužilaštvo i sud u službenim evidencijama imaju malu zabilježenu stopu kriminala bijele kragne.

93 Datzler, D. (2016). *Kriminologija korupcije*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.

94 Cf. Quinney, R.op. cit. 58, 73-90.

95 I.e. izvjesnosti kazne za izvršeno djelo.

96 Albrecht, W.S., i Searcy, D.J. “*Top 10 reasons why fraud is increasing in U.S.*”, *Strategic Finance* vol. 82 br. 11/2001, 58-63.

97 Millspaugh, P.E. “*Can corporations be incarcerated?*” *Business and Society Review* vol. 72/2001, 48-51.

vrijednosti pojedinaca, kompanija i društva.⁹⁸

Neki kriminolozi su se fokusirali na pravac prema kojem kriminal bijelih kragni može biti shvaćen kao naučeno ponašanje. Tu tezu je prvi eksponirao Sutherland u trećem izdanju *Principa Kriminologije* 1939. godine.⁹⁹ Neki drugi autori navode da pored učenja vještina potrebnih da bi se izvršio kriminal bijelih kragni, prestupnici uče i motive ili razloge za činjenje takvog zločina.¹⁰⁰

Počinitelji kriminala bijelih kragni neutraliziraju i opravdavaju krivična djela.¹⁰¹ Prije izvršenja krivičnog djela neutraliziraju moralnu i društvenu štetu, na taj način obezbjeđuju mentalnu snagu potrebnu da se izvrši krivično djelo. Kada su otkriveni, najčešće opravdavaju izvršeno djelo s ciljem minimiziranja posljedica.¹⁰²

Generalna teorija kriminala je također imala direktne implikacije na koncepte i objašnjenja kriminala bijelih kragni. Travis Hirschi i Michael Gottfredson su otkrili da prodruštvene aktivnosti ne smanjuju kriminalne aktivnosti. Pojedinci koji imaju posao – prodruštvenu aktivnost – a koji se nalaze na visokim položajima ili pripadaju visokom staležu nemaju manju mogućnost da izvrše krivična djela od drugih pojedinaca koji nemaju nikakvu prodruštvenu aktivnost.¹⁰³ Štaviše, kriminal bijelih kragni implicira da su protivpravna djela izvršena u toku ili su u vezi sa vršenjem određenih poslova. S tim u vezi je i „impulsivnost, fizička bezosjećajnost, spremnost za rizik, kratkovidnost i neverbalnost“ odnosno nizak stepen samokontrole koji dovodi

98 Payne, B., i Gainey R.R.. „Social and governmental altruism, deterrence theory, and nursing home regulatory violations: A state-level analysis”. *Journal of Crime and Justice* vol. 2/2012, 59-78.

99 Cressey, D. „The Theory of Differential Association: An Introduction“, *Social Problems*, vol. 8 br. 1/1960, 2-6.

100 Piquero, N.L., Tibbet, S.G., i Blankenship, M.B. „Examining the role of differential association and tehniques of neutralization in explaining corporate crime“, *Deviant Behavior* vol. 26/2005, 159-188.

101 Sykes, G., i Matza, D. „Techniques of neutralization“. *American Sociological Review* vol. 22/1957, 664-670.

102 Benson, M.L. „Denying the Guilty Mind: Accounting for involvement in a White Collar Crime“, *Criminology* vol. 23 br. 4/1985, 583-607.

103 Hirschi, T. i Gottfredson, M. „Causes of white-collar crime“, *Criminology*, vol. 25, br. 4/1987, 949-972.

pojedince u situacije u kojima čine kriminal bijelih kragni.¹⁰⁴ Prema Hirschiju i Gottfredsonu: „[k]riminal (bijelih kragni) je tendencija pojedinca da teži kratkotrajnom uživanju uz malo razmišljanja o dugoročnim posljedicama njihovih djela(...) Ljudi sa ovakvom visokom tendencijom su relativno nesposobni ili ne žele da odlože uživanja, oni su relativno indeferentni na kaznu, ali i za interese drugih ljudi.“¹⁰⁵

Tokom 80-ih godina prošlog stoljeća teorijska objašnjenja kriminalnog ponašanja su doživjela integraciju. Brojni akademski radnici i istraživači su ukazivali na nužnu potrebu za fuzijom pristupa u istraživanju i objašnjavanju fenomena kriminala bijele kragne. Prvi koji je to uradio u kontekstu kriminala bijelih kragni je Donald Cressey u djelu *Novac drugih ljudi* iz 1953. godine. Cressey je istakao da indirektna želja za pohlepom je predstavljena kao nedjeljiv finansijski problem, a dodatno je utvrdio da se kriminal bijele kragne vrši s ciljem popravljavanja finansijskog problema ili poboljšanja konkuretnosti na tržištu. Ovo objašnjenje podrazumijeva da počinitelji kriminala bijelih kragni moraju imati potrebne vještine za činjenje krivičnih djela, ali i neutralizacijski efekat kako bi imali mentalnu snagu da izvrše krivično djelo.¹⁰⁶ Svakako prilika i mogućnosti da izvrši krivično djelo, te niska samokontrola mogu dovesti pojedince koji su prodruštveno aktivni, ali sigurno objašnjenja navedena u ovome radu ne upotpunjuju čitav spektar mogućih razloga zašto pojedinci u „bijelim kragnama“ čine krivična djela.

104 Jenkins, W.J. (2017). *A General Theory of Crime*. Routledge, 52-60. Pogledati Gottfredson, M.R., i Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press, 88-90.

105 Hirschi, T. i Gottfredson, M., op. cit. 103, 960.

106 Pogledati: Cressey, D.R. (1953). *Others people's money: A study in the social psychology of embezzlement*. Glencoe, IL: Free Press.

6. ZAKLJUČAK

Kada je američki sociolog Edwin Sutherland kreirao koncept kriminala visokopozicioniranih i uglednih ličnosti – determinirajući ga nazivom kriminal bijelih kragni – nije mogao niti zamisliti kakvu će proliferaciju ovaj termin doživjeti unutar akademske zajednice i praktikanata.

Sutherland je primarno koristio pojam kriminal bijelih kragni kako bi ukazao na činjenicu da krivična djela vrše, ne samo pripadnici nižih društvenih klasa, već i oni iz (hijerarhijski) viših društvenih klasa. Koncept je vremenom evoluirao i rezultirao različitim definicijama, koje su onemogućile „fiksiranje“ koncepta kriminala bijelih kragni.

U ovome radu su izložene i kontrastirane različite definicije kriminala bijelih kragni. Iako su postojali pokušaji da se uspostavi konsenzus nad jednom definicijom - kao što smo vidjeli na primjeru definicije uspostavljene od Nacionalnog centra za kriminal bijelih kragni Sjedinjenih Američkih država - takvi pokušaji su bili bezuspješni.

Uvjerili smo se da ne postoji univerzalna definicija kriminala bijelih kragni. S tim u vezi, predložili smo integrisanu definiciju, prema kojoj kriminal bijelih kragni predstavlja korištenje profesionalnog položaja i/ili stečenog društvenog ugleda kojim se čine ili ne čine nezakonita (krivičnopravno, građanskopravno ili upravnoopravno, uspostavljena od vlasti ili podzakonskim aktima korporacija, privrednih subjekata, organizacija i slično), neetička, devijantna i/ili društveno štetna protivpravna djela koja su počinjena od individua tokom okupacijskih (radnih, profesionalnih, zanatskih) aktivnosti koja se mogu javiti u sistemu rada i/ili organizacija, a kojima se narušava povjerenje, povjerena odgovornost ili povjerenje javnosti. Najčešće ga izvršavaju osobe/a visokog ili respektabilnog položaja u društvu, srednjeg, višeg srednjeg i visokog staleža u svrhu lične ili organizacijske/korporativne koristi.

U radu smo naglasili da postoje različite perspektive koje nastoje objasniti pojavne oblike kriminala bijelih kragni: kontekstualne, statusne ili pozicijske, viktimo-centrične, orijentisane na štetu i pravne definicije. Sve navedene perspektive objašnjavaju fenomen kriminala bijelih kragni iz pozicije počinitelja, izuzev posljednje (i.e.

pravne definicije) koja nastoji objasniti navedenu negativnu društvenu pojavu kroz prizmu pozitivnih propisa.

Možemo zaključiti da prekršaji i disciplinski prestupi mogu biti pojavni oblici kriminala bijelih kragni samo onda kada nisu kvalificirani kao krivična djela od strane pravosudnih organa i to isključivo zbog pozicije moći, odnosno visokog ili uglednog položaja pojedinca u društvu. Dakle, kriminal bijelih kragni je uvijek protivpravno djelo propisano krivičnim zakonom, a možemo ga reducirati na grupe krivičnih djela protiv privrede, poslovanja, zdravstva, sigurnosti, radnih odnosa, službene dužnosti, carina, temeljnih ljudskih prava i sloboda, kompjuterski kriminal i povrede autorskih prava.

Nezavisno od grupnog kataloga krivičnih djela, odlučujući faktor za determiniranje pojava oblika kriminala bijelih kragni je visoki društveni položaj ili ugled počinitelja, koji koristi taj položaj zbog ekonomske i/ili interesne motivacije ili narušava dato povjerenje.

BIBLIOGRAFIJA

Knjige i monografije

- Bonger, W.A. (1916). *Criminality and Economic Conditions*. Boston: Little, Brown.
- Clinard, M., i Quinney S. (1973). *Criminal behavior systems: A typology*. New York: Holdt, Rinehart & Winston, 187-193.
- Cressey, D.R. (1953). *Others people's money: A study in the social psychology of embezzlement*. Glencoe, IL: Free Press.
- Datzer, D. (2016). *Kriminologija korupcije*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
- Derenčinović, D., i Getoš A.M. (2008). *Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Gidens, A. (2007). *Sociologija*. Nakladni zavod Globus, Zagreb, 229-235.
- Gottfredson, M.R., i Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press, 88-90.
- Ignjatović, Đ. (2005). *Kriminologija*. Beograd: Službeni glasnik, str. 181-191.
- Ignjatović, Đ., i Simeunović-Patić, B. (2011). *Viktimologija*, Beograd: Dosije, 12-33.
- Jenkins, W.J. (2017). *A General Theory of Crime*. Routledge, 52-60.
- Karmen, A. (2013). *Crime Victims: An introduction to victimology*. Wadsworth, Cengage learning, 1-36
- Layton Mackenzie, et al. (2015). *Different Crimes, Different Criminals: Understanding, Treating and Preventing Criminal Behaviour*, Anderson, 285-304.
- Livingston, J. (1995). *Crime and criminology - second edition*. Montclair State University, Prentice Hall, 283-303.
- Merton, R.K. (1949). *Social Theory and Social Structure: Toward the Codification of Theory and Research*. Glencoe, Illinois: Free Press, 88-89.
- Messner, S., i Rosenfeld, R. (2007). *Crime and American dream*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Modly, D. (1998). *Priručni kriminalistički leksikon*. Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.
- Norris, F. (1903). *The Pit*. New York: Double-day Page.
- Payne, B.K. (2012). *White collar crime: A text/reader*. Georgia state university. Sage publications., 42-44.

- Petrović, B., i Meško, G. (2008). *Kriminologija*. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 221-224.
- Ramljak, A., i Simović, M. (2006). *Viktimologija*. Banja Luka: Aperion, 331-353.
- Ross, E.A. (1907). *Sin and society: An analysis of latter-day iniquity*. Boston: Houghton Mifflin.
- Sinclair, U. (1906). *The Jungle*. New York: Doubleday and Page.
- Sutherland, E. (1949). *White Collar Crime*. New York: Dryden Press, 9-10.
- Sutherland, E. (1983). *White Collar Crime: The Uncut version*, New Haven: Yale University Press, 7, 151-160.
- Steffens, L. (1904). *The Shame of the Cities*. New York: McClure, Phillips.
- Siegel, L.J. (2010). *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies*. Belmont: Thomson Wadsworth.
- Singer, M. (1994). *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 575-578.
- Tarbell, I.A. (1904). *The History of the Standard Oil Company*. New York: MacMillan.
- Quinney, R. (1974). *The social reality of crime*. Boston publisher.
- Will, S, Handelman, S, i Brotherton, D. (2013). *How They Got Away with it: White Collar Criminals and the Financial Meltdown*. Columbia University Press.
- Wright Mills, C. (1951). *White collar – The American middle classes*. Oxford University Press, INC, 138-197.

Članci

- Agnew, R. „A revised strain theory of delinquency“, *Social Forces* vol. 64/1985, 151-167.
- Agnew, R. „Foundation for a general strain theory of crime and delinquency“, *Criminology* 30/1992, 47-88.
- Albrecht, W.S., i Searcy, D.J. “Top 10 reasons why fraud is increasing in U.S”, *Strategic Finance* vol. 82 br. 11/2001, 58-63.
- Ball, R.A. „The logic of White Collar Crime Definition“, *Kriminologija i socijalna integracija* vol. 14 br. 1/2006, 23-31.
- Benson, M.L. „Denying the Guilty Mind: Accounting for involvement in a White Collar Crime“, *Criminology* vol. 23 br. 4/1985, 583-607.
- Braithwaite, J. “Challenging just deserts: Punishing white-collar criminals”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 73/1982, 760.

Braithwaite, J. „*White Collar Crime*“, *Annual Review of Sociology* vol. 11 br. 1/1985, 1-25.

Braithwaite, J. „*Poverty, power, white-collar crime and the paradoxes of criminological theory*“, *Australian and New Zealand Journal of Criminology* vol. 24, br. 1/1991, 40-48.

Cohen, L. E., i Felson, M. „*Social change and crime rate trends: A routine activities approach*“, *American Sociological Review*, vol. 44/1979, 588-608.

Coleman, J.E. „*Toward the Integrated Theory of White Collar Crime*“, *American Journal of Sociology*, vol. 93, br. 2/1987, 406-439.

Cressey, D. „*The Theory of Differential Association: An Introduction*“, *Social Problems*, vol. 8 br. 1/1960, 2-6.

Daly, K. „*Gender and varieties of White-collar crime*“, *Criminology*, vol. 27 br. 4/1989, 769-794.

Geis, G. „*White-Collar Crime: What Is It?*“ *Current Issues in Criminal Justice* vol. 16, br. 3/1991, 4-21.

Hirschi, T. i Gottfredson, M. „*Causes of white-collar crime*“, *Criminology*, vol. 25, br. 4/1987, 949-972.

Hu, X., Kaplan, S., i Dalal, R.S. „*An examination of blue- versus white-collar workers' conceptualizations of job satisfaction facets*“, *Journal of Vocational Behaviour* vol. 76/2010, 317-325.

Kovčo Vukadin, I. „*Gospodarski kriminalitet – kriminološka obilježja*“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* vol. 14, br. 2/2007, 438.

Merton, R.K. „*Social structure and anomie*“, *American Sociological Review* vol. 3/1938, 672-682.

Miller, G. „*White-collar criminals share one trait – greed*“, *Corrections Today* vol. 55 br. 3/1993, 22-24.

Millspaugh, P.E. „*Can corporations be incarcerated?*“ *Business and Society Review* vol. 72/2001, 48-51.

Payne, B., i Gainey R.R.. „*Social and governmental altruism, deterrence theory, and nursing home regulatory violations: A state-level analysis*“, *Journal of Crime and Justice* vol. 2/2012, 59-78.

Polack, H., i Smith, A.B. „*White collar v. Street crime sentencing disparity: How judges see the problem*“, *Judicature* vol. 67, br. 4/1983, 178.

Piquero, N.L., Tibbet, S.G., i Blankenship, M.B. „*Examining the role of differential association and techniques of neutralization in explaining corporate crime*“, *Deviant Behavior* vol. 26/2005, 159-188.

Rorie, M., et al. „*Using meta-analysis under conditions of definitional am-*

biguity: the case of corporate crime“, Criminal Justice Studies vol. 31 br.1/2018, 38-61.

Shapiro, S. „*Collaring the Crime, not the Criminal: Reconsidering the Concept of White-Collar Crime*“, American Sociological Review vol. 55, br. 3/1990, 346-365.

Sutherland, E.H. „*White-collar criminality*“. American Sociological Reviews, vol. 5/1940, 1-12.

Sutherland, E. „*Crime and Business*“, The Annals of the American Academy of Political and Social Science vol. 217 br. 1/1941, 112.

Sykes, G., i Matza, D. „*Techniques of neutralization*“. American Sociological Review vol. 22/1957, 664-670.

Wholl, D.J. „*A rational choice approach to professional crime using a meta-synthesis of the qualitative literature*“, diplomski rad, University of South Florida, 2009.

THE CONCEPTUAL ISSUES OF WHITE COLLAR CRIME

Mirza Buljubašić, MA

Abstract

Almost 80 years passed since Edwin Sutherland coined the term 'white-collar crime' in his presidential address to the American Sociological Society, but scholarly consideration of the subject remained present. However, white-collar criminality is often observed indifferent by public and has been neglected by most academics in Bosnia and Herzegovina. Aim in this paper is to build on Sutherland's and insights of other relevant scholars by addressesing different conceptual propositions and definitions on white-collar crime: what offenses constitute and how to define white-collar crime? Paper will strive to answer these questions. The paper concludes that there is no universal definition of white-collar crime, however it is about crimes, mostly economic offenses, committed by and against business.

Keywords: *white-collar crime, concept, definition, issue, criminology, theory*